

KIBRIS SORUNUNDA GELECEK SENARYOLARI

Prof. Dr. Ahmet SÖZEN

Doğu Akdeniz Üniversitesi, Kıbrıs Politika Merkezi müdürü

İngilizce'den çeviren: Uzman N. Buket CENGİZ

Siyasi çatışmaya karşın, Kıbrıs ada halkları arasında belli düzeyde bir nezaket bulunuyor. 1974'den bu yana adada iki halk arasında herhangi bir şiddet ya da kanlı bir olay olmadıysa, o zaman neden Kıbrıs problemini konuşamayalım, hatta çözemeyelim ki? Bir diğer deyişle, neden Kıbrıs sorunu dünya gündeminde yer almaya devam ediyor?

Kıbrıs'a 1964'de BM Barış Gücü'nün (UNFICYP) konuşlanmasından bu yana Kıbrıs sorunundaki çözümsüzlük sürüyor. Birçok akademisyen ve gazeteci artık Kıbrıs sorununu konuşmaktan sıkıldı. Konu çok sayıda diplomat ve birçok siyasetçi için gerçek bir dert olmuş durumda. Yine de, uluslararası topluluğun yoğun gündeminde yer almaya devam ediyor.

1974'de 'Albaylar cuntası' Yunanistan'da yaptığı darbeyle adayı Yunanistan ile birleştirmeye giriştiği zaman, bunun Türk askeri operasyonu tarafından engellenmesi sırasında adadaki iki halk arasında neredeyse hiç şiddet yaşanmamış olduğu bilinen bir gerçektir.

O zamandan bu yana adanın iki halkı doğudan batıya doğru uzanan, 180 kilometre uzunluğunda ve 'Yeşil Hat' olarak da bilinen BM tampon bölgesiyle sınırlanmış olan kendi bölgeleri -yani devlet toprakları- içinde ayrı ayrı yaşıyor. Kıbrıs Rum halkı adanın güneyinde uluslararası olarak tanınmış Kıbrıs Cumhuriyeti'nde yaşarken, Kıbrıs Türk halkı adanın kuzey kısmında 1983'de ilan edilmiş olan ve sadece Türkiye Cumhuriyeti tarafından tanınmış olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yaşıyor.

23 Nisan 2003'de, Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlar'ın kimlik kartlarını göstererek diğer tarafa geçebilecekleri giriş-çıkış noktaları oluşturuldu. Buna ek olarak, 1 Mayıs 2004'den beri, AB üyesi ülkelerin vatandaşları adanın bir tarafından diğer tarafına sadece pasaportlarını göstererek geçebiliyor.

İki taraf arasındaki giriş-çıkış noktalarının açılmasından bu yana, ada halkları arasında herhangi bir şiddet olayıyla karşılaşılması sevindirici. Bu da göstermektedir ki, siyasi çatışmaya karşın, ada halkları arasında belli düzeyde bir nezaket bulunuyor. Eğer, 1974'den bu yana adada iki halk arasında herhangi bir şiddet ya da kanlı bir olay olmadıysa, o zaman neden Kıbrıs problemini konuşamayalım, hatta çözemeyelim ki? Bir diğer deyişle, neden Kıbrıs sorunu dünya gündeminde yer almaya devam ediyor?

Konu uluslararası gündemi işgal etmeye devam ediyor çünkü, örneğin Türkiye'nin AB üyeliği gibi ve AB ile NATO arasında daha anlamlı bir kurumsal ilişki gibi Kıbrıs'dan daha büyük konuların önünü kesiyor ve engeller yaratıyor. Sorunun neden çözümsüz kaldığını anlayabilmek için önce sorunun kökenini anlamak gerekli:

KIBRIS SORUNUNUN KÖKENİ

Britanya, 1960'da Kıbrıs'taki sömürge yönetimine son verip adadan çekildiğinde, adadaki iki halk olan Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlar ilk kez kendilerini yönetme şansı elde ettiler. 1960'da kurulan iki uluslu Kıbrıs Cumhuriyeti, Cumhuriyet'in güçlerinin ve haklarının paylaştığı bir 'ortaklıkçı' ya da 'işlevsel federasyon'du. Ne var ki, bu ilerici sistem, özellikle adada çoğunluk olan Kıbrıslı Rumlar tarafından sahiplenilmedi.

Kıbrıslı Rum yönetici elit 1963'de iki-topluluklu devleti, Cumhuriyet'in kurucu ortağı olan Türkleri Kıbrıslı Rumların hakimiyetinde azınlık konumuna itecek bir üniter devlete dönüştürme yönünde anayasa değişikliği önerdi. Kıbrıslı Türkler buna karşı çıktı ve sonuçta, Kıbrıslı Rum tarafı çareyi, Kıbrıslı Türkler'in ayrılmasına karşı Kıbrıslı Rum milis güçlerini kullanmakta buldu.

Halklar arasındaki şiddet Kıbrıslı Türkler'in devlet mekanizmasının her noktasından uzaklaştırılması sonucunu getirdi. 1964 itibarıyla, iki topluluklu Kıbrıs Cumhuriyeti fiilen tamamıyla Kıbrıslı Rum olan bir cumhuriyete dönüştü ve Kıbrıslı Türkler toprağın sadece yüzde 3'ünü oluşturan küçük yerleşim bölgelerinde yaşamak zorunda bırakıldı.

1963 Martı'nda, BM Güvenlik Konseyi şiddeti önlemek için Kıbrıs'a barış gücü (UNSC Res 186) göndermeye karar verdi. Kıbrıs'daki BM Barış Gücü bugün hala adadaki varlığını devam ettiriyor. 1974 yılı 15 Temmuz'u'nda, Yunanistan'daki faşist askeri rejim halkın desteğini giderek kaybetmenin karşısında, prestij sağlamak amacıyla Kıbrıs adasını işgal edip adayı Yunanistan'ın parçası yapmaya teşebbüs etti.

Ama Türkiye, 20 Temmuz 1974'de Kıbrıs Cumhuriyeti'nin güvenliği, toprak bütünlüğü ve anayasal düzenini sağlama hakkı ve sorumluluğunu belirterek Kıbrıs'a çıkarma yaptı ve Yunanların ENOSIS (adanın Yunanistan'la birleştirilmesi) girişimine engel oldu. 1975'de Türkler'in Kuzey kısma, Rumların da Güney kısma taşınmasını sağlayan nüfus mübadelesi anlaşması imzalandı; o zamanki coğrafi bölünme adada bugün de geçerlidir.

SONU GELMEYEN MÜZAKERELER

İki taraf arasında 1960'larda başlayan müzakereler, 1970'lerin ikinci yarısında adanın geleceğindeki olası çözüm parametresi

olarak ‘federasyon’ fikrini öngörüyordu. İki taraf, o zamandan bu zamana, defalarca kez masaya oturarak, resmi sınırları gözetken, iki-bölgeli, anayasal unsurlara dayalı olarak iki-halklı ve iki topluluğun siyasi anlamda eşit olmasına dayalı bir federasyonu, en azından kağıt üzerinde kurabilmek için pazarlık etti.

1980’lerde iki taraf arasında BM öncülüğünde yapılan çok sayıda müzakere BM Genel Sekreteri’nin meşhur Barış Planı’nın (1992) doğuşunu sağladı, bu kapsamlı bir çerçeve anlaşmasıydı. Ne var ki, taraflar anlaşmayı kabul etmedi.

1990’ların ortalarına doğru, Kıbrıs Rum tarafının AB’ye tam üyeliği fikri, Yunan hükümetlerinin AB içindeki başarılı manevraları sayesinde AB üyesi ülkelerden destek gördü. Türkiye’nin ve Kıbrıs Türk kesiminin güçlü muhalefetine karşılık, AB 1995’de Kıbrıslı Türkler’in itirazına kulaklarını tıkadı ve Kıbrıs Rum hükümetiyle, adanın tamamını temsilen, üyelik müzakerelerini açma kararı aldı.

Bunun ardından, Türkiye’nin aday ülke ilan edildiği ve böylece Kıbrıs denklemine dengelerin değiştiği 1999 tarihli AB Helsinki zirvesine kadar fiili olarak hiç barış görüşmesi yapılmadı. Burada hedef Kıbrıs sorununun Kıbrıs AB’ye girmeden çözümlenmesi ve böylece Türkiye’nin AB müzakereleri sürecini tıkamasının engellenmesiydi. Böylece, 2000 yılında Kıbrıs sorununun iki tarafı arasında görüşmelerin başlatılması yönünde bir istek oluştu ve bu da 2004’de, Annan Planı olarak da bilinen BM Kıbrıs Kapsamlı Çözüm Planı ortaya çıktı.

Annan Planı 24 Nisan 2004’de adanın iki tarafında eş zamanlı olarak halkoyuna sunuldu. Kuzey’de Kıbrıslı Türklerin yüzde 65’i planı kabul ederken, güneyde Kıbrıslı Rumlar’ın büyük çoğunluğu yüzde 76’lık bir oranla planı reddetti.

Plana “hayır” tarafında yer alan Tassos Papadopoulos’a göre, Kıbrıs (Rum) Cumhuriyeti için, Kıbrıs Türk ‘partneri’ olmadan AB’ye girmek daha iyi olacaktı, böylece AB baskısını kullanarak daha avantajlı bir konuma geçeceklerdi ve Rumlar açısından Annan Planı’nın önerdiğinden çok daha iyi olan bir çözüme ulaşacaklardı. Ne var ki, bu gerçekleşmedi çünkü Türk tarafı baskıların karşısında geri adım atmayı reddetti ve AB de Kıbrıs sorununda belirleyici bir rol oynamaktan imtina etti.

Papadopoulos, görevi süresince müzakerede bulunmaya hevesli değilken, Kıbrıs Türk kesimi lideri Mehmet Ali Talat kapsamlı bir çözüm için müzakerelerde bulunmaya istekliydi. Kıbrıs Rum kesimindeki 2008 seçimleri Papadopoulos’un “hayır” kampanyıyla, eğer müzakereler sürdürülmezse adanın hep bölünmüş vaziyette kalacağını savunanlar arasındaki ayrışmaya şahit oldu.

Seçimleri, komünist AKEL’in adayı olan Demetris Christofias kazandı. Christofias, seçim kampanyasını adanın daimi olarak bölünmenin eşliğinde olduğu ve kendisinin adanın tekrar birleşmesi için (daha önce) sosyalist olan bir partiden gelmekte olan Mehmet Ali Talat’la müzakere yapacak bir aday olduğu açıklamasına dayandırdı.

Talat ve Christofias, 2008 Mart’ında adanın asli sorunlarını çözmek için çalışma grupları kurmak ve iki lider arasında gerçekleşecek bütünlüklü müzakereler için zemin hazırlamak konusunda anlaştilar. Çalışma grupları zemini hazırlamakta iken iki lider biraraya geldi ve 23 Mayıs ile 1 Temmuz 2008 tarihlerinde iki ortak deklarasyon yayınlayarak Kıbrıs sorununun gelecekteki çözümü olarak iki bölgeli ve iki topluluklu, tek uluslararası egemenlik ve vatandaşlık ile, eşit statüye sahip Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum devletlerinden oluşan bir federal devlet için anlaşıklarını bildirdiler.

Bunlara dayalı olarak, iki lider Eylül 2008’de çalışma gruplarınca belirlenmiş başlıklar üzerinde kapsamlı müzakerelere başladı. Ama, neredeyse yaklaşık iki yıl boyunca, Rum lider barış görüşmeleri için bir takvim, bir sonlandırma tarihi belirlenmesini kabul etmek bir yana, BM’nin konu hakkında müzakerelerin notlarını tutmaktan öte bir payı olmasına izin vermedi.

Şu anda hala aynı konumda olan Christofias, birçok gözlemci için açık olduğu üzere, sadece görüntüde müzakerelere devam ediyor. Nisan 2010’da, müzakerelerin yavaşlığından ve gidişatından rahatsız olan Kıbrıs Türk halkı, esnekliği nedeniyle Christofias’ı gereken uzlaşmaya itemeyen Mehmet Ali Talat’ın yerine başkanlık koltuğuna muhafazakar Derviş Eroğlu’nu oturttu. Ne var ki, Eroğlu, görüşmelere Talat’ın bıraktığı yerden devam etti. 2008’den bu yana iki lider 100 kereden fazla müzakere koltuğuna oturduysa da, ciddi bir ilerleme kaydedilemedi.

ÇÖZÜMÜN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Kıbrıs'da bir çözümün önündeki en büyük engel, iki tarafın bugüne dek üzerinde uzlaşmaya çalıştığı ve BM tarafından belirlenmiş olan parametrelerin Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler için ilk seçenek olmamasıdır. Kıbrıslı Rumlar için ilk seçenek kendilerinin egemen ve Kıbrıslı Türkler'in azınlık konumunda oldukları üniter bir devlet kurmaktır. Kıbrıslı Türkler için ise iki-devletli çözüm ilk seçenektir: Kendi evlerinin reisi olmayı tercih ederler, çünkü etnik olarak karışık bir coğrafi düzenleme içinde 1963 ve 1974 olaylarında yaşandığı gibi şiddet olayları yeniden yaşanabilir. Bu nedenle 'federasyon' -Kıbrıs sorunu için BM'ye göre uygun olan çözüm parametresi- Kıbrıs'daki iki taraf için de ikinci seçenektir.

Her iki taraf da, federasyonu, gerekli olduğu takdirde kabullenilebilir bir çözüm olarak görse de, belirsiz bir gelecek (federasyon içinde güç-paylaşımı) adına statükodan vazgeçmeye karşı direnç gösteriyorlar. Bu direnç, uluslararası platformda tanınmış ve AB üyesi Kıbrıs Cumhuriyeti ünvanına sahip olan Kıbrıslı Rumlar için daha da geçerlidir.

Kıbrıs Rum tarafının stratejisi, belirli bir zaman-çerçevesini ve takvimi reddederek barış müzakerelerini zamana yaymaktır; bu sırada da AB üyesi bir ülke olarak AB üyeliği baskısını Türkiye'ye karşı kullanarak konu hakkında taviz vermesini sağlamaya çalışabilir. Bir diğer deyişle, Kıbrıs Rum tarafı Türkiye'nin limanlarını Kıbrıs Rum gemilerine açması, Kıbrıslı Rumlara toprak verilmesi (örneğin Gazi Magosa'da yer alan kapalı Maraş bölgesi) gibi konuları AB üyeliği kriterlerine bağlayarak Türkiye'den Kıbrıs konusunda taviz koparmaya çalışıyor.

Öte yandan Türkiye, Kıbrıs sorununun kapsamlı bir çözüm planı olmadan ve Kıbrıslı Türkler'in seyahat, eğitim, ticaret, spor ve benzer konularda yaşadığı izolasyonu kaldırmak yönünde, BM ve AB'nin Türklerin BM Barış Planı'nı destekledikleri 2004 yılında verilen ama gerçekleştirilmemiş sözleri yerine getirmeden tavizde bulunmak istemiyor.

Böylece, Türkiye, çok zorlu bir üyelik müzakere süreci yaşıyor. Tabii eğer bir düzineden fazla müzakere başlığı dondurulmuş durumdayken buna müzakere süreci demek mümkün olabilirse...

Bu durumun bir nedeni, Türkiye'nin Kıbrıslı Türklerle karşı uygulanan izolasyon sürdüğü müddetçe limanlarını Kıbrıs Rum gemilerine açmayı reddetmesidir. Madalyonun diğer yüzünde ise Fransa, Avusturya ve Almanya gibi Türkiye'yi AB üyesi olarak görmek istemeyen ülkelerin, Kıbrıs sorununu Türkiye'nin üyelik müzakereleri sürecini durdurmak ya da baltalamak için kullanması yer alıyor.

TÜRKİYE'NİN DEĞİŞEN DIŞ POLİTİKASI

AKP, iktidara geldiği 2002 seçimlerinden beri, Türk dış politikasında bir paradigma değişikliğini gündeme getiren yeni bir dış politika izliyor. Kıbrıs konusundaki bu yeni dış politika Türkiye'nin AB tarafından konulmuş parametreler dahilinde Kıbrıs'a desteğinin süreceği anlamına geliyor: yani, iki-bölgeli, iki-topluluklu, Kıbrıslı Türklerle Kıbrıslı Rumlar arasında siyasi eşitliğe dayalı bir federasyon.

AKP için, Türkiye'nin, Kıbrıs Türk kesimi ile birlikte uluslararası platformda BM'nin 2004 tarihli Barış Planı'nı desteklemesinin getirdiği manevi üstünlük tartışılmaz. Bu, AKP'nin, Kıbrıs konusunda statükocu yaklaşımdan uzaklaşıp bunun yerine BM parametrelerine dayalı bir çözümü yoğun biçimde destekleyen bir parti olmasının sonucudur.

Başbakan Erdoğan ile Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun "komşularla sıfır sorun" prensibine gayet güzel oturan "(Kıbrıs'da) çözümsüzlük çözüm değildir", "(her zaman) (Yunan/Kıbrıs) tarafından bir adım ileri olmak" ve "kazan-kazan çözümü" politikaları Türkiye'nin Kıbrıs stratejisinde yeni taktik hedefler haline geldi. Ne var ki, herhangi bir sorunun çözümü için en azından iki tarafın istekli olması gerekir.

Başka bir deyişle, hem Kıbrıs Türk tarafının hem de Kıbrıs Rum tarafının, Kıbrıs sorununu çözmek için eşit derecede hevesli olması gerekir. Ne var ki, Türkiye hükümetinin Kıbrıs'a ilişkin stratejisinin ilk taktiğinin Kıbrıslı Rumları BM parametrelerine dayalı bir çözüme itmek olduğu açıktır. Eğer bu işlemezse, AKP hükümeti Kıbrıslı Rumlar'ın müzakere masasını terk etmiş taraf olarak uluslararası platformda ifşa olmasını görmek istiyor, ki bu durumda, alternatif çözüm önerileri meşru biçimde masaya getirilebilir.

GELECEKTEKİ OLASILIKLAR

Bugün, Kıbrıs sorununun çözümsüz kalması Türkiye'nin AB üyeliği sürecine ve AB-NATO arasında anlamlı bir kurumsal iletişim ve işbirliğine önemli derecede engel oluyor. Bu tür dış faktörler ve bunlardan daha zayıf olan yerel faktörler Kıbrıs sorununun çözümüne duyulan ihtiyacı artırıyor. Peki, yukarıdaki analizin ışığında, gelecekteki olasılıklar nelerdir?

SENARYO 1: Son dönemdeki barış müzakereleri çok yavaş ve hevesiz bir şekilde ve Rum kesiminin sürekli olarak reddetmesi nedeniyle bir takvimden yoksun olarak sürse de, müzakere masasını terk edip gitmek aşırı derecede pahalıya patlayabilir. Bu nedenle, ne Kıbrıs Türk tarafı ne de Kıbrıs Rum tarafı masayı terk etmek isteyecektir. Dolayısıyla, son dönemdeki barış görüşmelerinin BM parametrelerine dayalı, yani iki topluluğun siyasi eşitliğine dayanan çift-bölgeli, çift-topluluklu bir federasyon şeklinde bir anlaşma ile sonuçlanması olasılığı mevcuttur. Buna Kıbrıs'ın "Belçika-laşması" diyebiliriz. Belçika'da iki topluluk bazen ortak bir hükümet kurmak gibi konularda sorunlar yaşasa da, ortak paydalarda ilişkilerini yönetebiliyor.

Böyle bir senaryoda, ya bu federasyon bir nevi AB (üyeliği) şemsiyesi altında birleşik bir Kıbrıs olarak uzun süre devam eder, ya da belirli bir süre sonra iki topluluk ortak bir hükümet altında yaşamının çok masraflı ve çok zor olduğuna kanaat getirir ve iki ülke olmaya karar verirler buna da "Kıbrıs'ın Çekoslovakyalaşması" diyebiliriz. Bu durumun avantajı, iki tarafın kansız biçimde ayrılması ve AB şemsiyesi altında, Çek Cumhuriyeti ile Slovakya Cumhuriyeti'ne benzer biçimde medeni bir ilişki sürdürmeye devam etmesidir.

SENARYO 2: Eğer Kıbrıs Rum tarafı müzakere masasını terk ederse ve bu da uluslararası kamuoyu tarafından onaylanırsa, o zaman federasyon uluslararası kamuoyu (yani BM ve dünya politikasının etkili güçleri) tarafından savunulan tek çözüm olmaktan çıkar.

Böyle bir senaryoda, Kuzey Kıbrıs'la dünyanın geri kalan kısmı arasındaki bağlar güçlenir, bir anlamda normalleşir; buna da

"Kuzey Kıbrıs'ın Tayvanlaşması ve Kosovolaşması" edebiliriz. Tayvanlaşma, Kuzey Kıbrıs'la birçok devletin resmi bir tanınma olmaksızın, ilişkilerinin kuvvetlenmesi anlamına geliyor. Öte yandan, Kosovolaşma, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bir grup devlet tarafından tanınması ama BM'ye üye olmaması durumu demek oluyor. Bu mesela, dışişleri bakanının açıkça "KKTC'yi tanımayacağını" dile getirdiği Rusya gibi bazı devletler çıkacak olmasından dolayı böyle olacaktır.

SENARYO 3: Çok düşük bir ihtimal de, Türk tarafının mevcut barış görüşmelerini terk etmesidir. Böyle bir durumda Türkiye-AB ilişkileri ciddi bir şekilde yaralanacak ve muhtemelen bir donma noktasına gelecektir. Öte yandan, Kıbrıslı Türkler dünyanın geri kalan kısmından izole biçimde yaşamaya devam edeceklerdir. Karanlık senaryo diyebileceğimiz ve Türkiye'nin AB'den uzaklaştığı bu senaryo dahilinde, Türkiye'de ciddi bir eksen kayması söz konusu olabilir. Başka bir deyişle, sonuç Türkiye'nin Orta Doğululaşması ve İslamcılaşması olacaktır.

Üç senaryo içinde, gerçekleşme ihtimali en düşük olan senaryo üçüncü senaryodur, ama yine de engellenmesi gereken bir olasılıktır. Çünkü böyle bir senaryo, tüm tarafların (Kıbrıs'daki iki halk, AB ve daha geniş anlamda uluslararası topluluk) aleyhine olacaktır.

AB'den uzak bir Türkiye demokrasi alanında yeni reformlar yapmak için daha az motivasyona sahip olacaktır; Kıbrıs sorununu çözmek için daha az heves duyacaktır; 11 Eylül sonrası dönemde bir 'medeniyetler buluşması' modeli ve 'Tunus-sonrası' Ortadoğu devletleri için demokratik bir model olarak görülmesi mümkün olmayacak ve bu da uluslararası topluluk için büyük bir kayıp olacaktır.

Bu nedenle, Avrupa'nın ileri görüşlü liderlerinin Türkiye'ye karışık mesajlar göndermekten vazgeçmesi ve üyelik müzakerelerinde Türkiye'yi kültürel ve dini ön yargılarla değil, objektif kriterlerle değerlendirip AB'ye yaklaştırmak için çabalaması gerekiyor.